

tanut Sennis painottaa debattia summaavassa johdannossa, ettei hän ole pyrkinyt silottelemaan tekstejä, koska eräs teoksen tarkoituksista on juuri osoittaa konsensuksen puute.

Tämän hetken kenties kovasanaisimman kataarilaisuuden kriitikon Mark Gregory Peggina mukaan kataarilaisuus ei ollut keskiaikainen ilmiö, vaan 1800-luvulla alkunsa saanut historiografinen konstruktio, josta kaikki eivät ole vielä suostuneet luopumaan. Aiempien julkaisujensa tapaan Pegg painottaa sitä, miten vasta kirkon harjoittama rajanveto ja siitä seuranneet voimat saivat ihmiset ymmärtämään itsensä harhaoppisina. Siksi tarkastelun kohteena olleelle ilmiölle ei pitäisi olettaa juuria myöhemmän lähdemateriaalin perusteella. Peggina tapaan myös Julien Théry-Astruc painottaa sitä, että kirkon harhaoppiseksi tuomitsema toiminta oli maallikkouskonnollisuuden monimuotoisuutta. Hän selittää ihmisten vaihtoehtoisia uskonajatuksia antiklerikaalisuudella ja yleisemmällä sosiaalisella protestilla. Harhaoppi, samoin kuin muutkin historialliset ilmiöt, on syytä asettaa tiukemmin aikakauden muiden virtausten kontekstiin.

John H. Arnold on osin samoilla linjoilla Peggina ja Théry-Astrucin kanssa. Hän tarkastelee artikkelissaan ajatusta kataarilaisuudesta metodologisena ja historiografisena ongelmana. Keskiössä on lähdemateriaalin problemaattisuus ja se, miten esimerkiksi harhaoppisuutta kuvaava kronikka- ja inkvisitioaineisto muuttui keskiajan kuluessa. Myös Arnold hyväksyy ajatuksen siitä, että kirkon vastatoimet vaikuttivat ihmisten itsetymmärrykseen, mutta ei silti katso Peggina tapaan, ettei kataareja ollut koskaan olemassa.

Eryityisesti keskiajan harhaoppisuuteen sovellettava terminologia on kiivaan väittelyn kohteena. Peter Biller ottaa artikkelissaan lyhyesti kantaa asiaan, mutta erityisesti Jörg Feuchterin ja Claire Taylorin artikkeleissa käsitteistö ja sen ongelmat ovat etualalla. Feuchter käsittelee varhaisia inkvisitiotuomioita ja vähäiselle huomiolle jäänyttä syyrialaista kronikkaa, ja nostaa näiden lisäksi esiin uuden lähdelöydön. Kyseessä on 1100-luvun asiakirja, jossa viitataan tiettyyn ihmisryhmään harhaoppisina jo kauan ennen kirkon vastatoimien alkua. Hänen mukaansa lähteissä harhaoppiseksi ja myöhemmässä historiankirjoituksessa kataareiksi kutsutuilla ihmisillä oli selkeä ja kollektiivinen kirkonvastainen identiteetti. Feuchter onnistuu nostamaan esiin kiusallisia kysymyksiä niille, jotka ovat kriittisiä hänen edustamaansa tulkintasuuntausta kohtaan, mutta hänen tarjoamansa vastaukset eivät ole niin tyhjentäviä, kuin millaisina hän ne pyrkii esittämään. Taylor kritisoi artikkelissaan aiempaa varomattomuutta

Kyseenalaiset kataarit

Antonio Sennis (toim.): Cathars in Question. Heresy and Inquisition in the Middle Ages Vol. 4. York Medieval Press 2016. 332 s. ISBN 978-1-903153-68-0.

Keskiajan harhaoppisuuteen liittyvät tulkinnat jakavat tutkijoiden mielipiteitä. Eryityisesti niin sanottu kataarilaisuus on aktiivisen debatin kohde, johon myös Antonio Sennisin toimittama artikkelikokoelma tarttuu. Teoksen artikkelit pohjautuvat vuonna 2013 University College Londonissa ja Warburg Institutessa järjestetyn *Catharism: Balkan Heresy or Construct of a Persecuting Society?* -konferenssin esitelmiin. Sekä konferenssin että julkaisun tarkoituksena on ollut pohtia sitä, oliko historiankirjoituksessa pitkään kataarilaisuudeksi kutsutulla kirkon harhaoppiseksi tuomitsemalla liikehdinnällä todella juuret itäisessä dualismissa ja pitkäaikainen kansainvälinen olemassaolo läntisessä kristikunnassa 1100–1300-luvuilla, vai oliko kyse pikemmin kirkonmiesten tavasta niputtaa yhteen paikallisen uskonelämän variaatioita. Tällä hetkellä tutkijoiden tulkinnat jakautuvat näiden vaihtoehtoisten selitystapojen mukaisesti kahteen vastakkaiseen koulukuntaan. Tutkimuskentältä puuttuu konsensus, mikä näkyy selvästi artikkeleiden paikoittaisesta ristiriitaisuudesta ja kärkevästä kielenkäytöstä. Kokoelman toimit-

harhaoppisuuteen liittyvien termien käytössä. Molemmat artikkelit ovat tärkeitä puheenvuoroja laajemmassa debatissa, ja osoittavat näkyvästi sen, miten keskiajan harhaoppisuuden tutkimuksessa jopa perustason terminologia on äärimmäisen kiistanalaista.

Harhaoppisuudesta syytettyjen mahdollinen dualismi on keskeinen kysymys kataarilaisuutta koskevassa debatissa. Bernard Hamilton, Yuri Stoyanov ja David d'Avray perehtyvät artikkeleissaan dualismiin ja mahdollisiin Balkanilta läntiseen kristikuntaan kulkeutuneisiin vaikutteisiin. Hamiltonin artikkeli on toistaiseksi tyhjentävin ja vähiten poleeminen selonteko hänen tulkinnastaan, jonka mukaan kataarilaisuus todella oli itäisistä juurista versonut dualistinen vaihtoehtouskonto. Stoyanov tuo debattiin paljon kaivattua asiantuntijuutta liittyen dualistisiin teksteihin, ja d'Avray pyrkii valitettavan lyhyeksi jäävässä artikkelissaan etsimään todisteita systemaattisesta dualismista Etelä-Ranskan Languedocissa.

Caterina Bruschi ja Lucy Sackville käsittelevät kirkonmiesten kirjoittamia tekstejä, joissa kuvataan harhaoppisia ja heidän toimintaansa. Bruschi analysoi inkvisiittorina toimineen entisen harhaoppisen Ranier Sacconin traktaattia ja painottaa sen asemaa sisäpiirin tietolähteenä. Vallitsevan debatin kannalta erityisen rakentava on Sackvillen artikkeli, jossa hän käsittelee Moneta Cremonalaisen traktaatin myöhempää tulkintaa ja näiden tulkintojen vaikutusta aihepiiriin historiografiaan. Hän pohtii myös sitä, millaisia mahdollisuuksia tämän informaatorikkaan tekstin aiempaa kriittisempi käyttö voisi tuoda keskusteluun. Kirkonmiesten näkemykset ovat keskeisessä roolissa myös Rebecca Ristin artikkelissa, jossa hän tarkastelee paavillista kirjeenvaihtoa harhaoppisuuden vastaisen toiminnan näkökulmasta.

Kokoelman kaksi viimeistä artikkelia ovat R. I. Moorelta ja Peter Billeriltä, joista molemmat ovat työskennelleet aihepiiriin parissa 1970-luvulta lähtien. Moore reflektoi taannoisen konferenssin väittelyitä, ja spekuloi mahdollisuuksia debatin osapuolten näkökulmien yhdistämiseen. Samoin kuin muut skeptisemmän laidan tutkijat, hän painottaa lähdemateriaalin kronologian kunnioittamista ja kritisoi pyrkimyksiä selittää ilmiöiden aiempia vaiheita myöhempien lähteiden perusteella. Billerin vaikutusvaltaisesta asemasta huolimatta hän tyytyy artikkelissaan lähinnä listaamaan kahden päävastustajansa Mooren ja Peggien aiempien teosten ongelmia ja virheitä. Billerin mukaan selkeää kehitystä on tapahtunut esimerkiksi valdesilaisuuden tutkimuksessa, mutta hän toteaa hieman kummallisesti, että käynnissä oleva debatti hidastaa kataarilaisuuden tutkimusta.

Sennisin toimittama artikkelikokoelma on tämän hetken keskeisin julkaisu pitkäaikaisessa ja poikkeuksellisen kiivaassa historiografisessa debatissa. Se kokoaa yhteen tärkeitä ja ajantasaisia puheenvuoroja, mutta työtä on silti vielä paljon tehtävänä. Tutkijat puhuvat osin ristiin ja liioittelevat paikoin vastapuolen tulkintoja korostaakseen omia argumenttejaan. Väitelyn rakenne vaikuttaa olevan se, että skeptisemmät tutkijat pyrkivät rakentamaan uutta monimutkaisempaa tulkintaa, kun taas perinteisemmän linjan kannattajat, erityisesti kiihkein kaarti, pyrkii osoittamaan vastapuolen väitteet vääriksi. Artikkelit olisivat voinut laittaa vielä keskustelemaan paremmin keskenään. Silloin tulkinat olisivat ehkä voineet kehittyä jo tässä kokoelmassa, mikä oli yksi Sennisin johdannossa määrittelemistä tavoitteista. Nyt todellinen vaikutus jää tuonnetmas, ja se nähdään vasta tulevissa julkaisuissa. Debatti jatkuu.

SAKU PIHKO, FM
TAMPEREEN YLIOPISTO